Kalmár Éva

Ki a költője?
Kosztolányi Dezső kínai versfordításairól

„Az olvasó különös nevű kínai és japán költőkkel fog e kötetben találkozni” – írja Illyés Gyula az *Idegen költők* 1942-es kiadásának előszavában. – „Nem tudjuk s – nyelvismeretünk fogyatékossága következtében – valószínűleg sosem fogjuk megtudni, hogy ha közebbről arcukba néznénk e kitűnő és ünnepélyes költőknek, egyik-másik szeméből nem a *Zsivajgó természet* szerzőjének élénk tekintete csillogna-e felénk” (ILLYÉS 1942, 8). Illyés bizonnyal nem a „nagyokra” gondolt, hiszen Li Bo (Li Taj-po) vagy Du Fu (Tu Fu) nevét természetesen ismerte, hanem talán furcsa nevű ismeretlenekre, hiszen Kosztolányi játékossága teremthetett (volna) sosem élt költőket, akiket magyarul ő szólaltat meg. De nem így volt. Csongor Barnabás, a kiváló sinológus 1960-ban a *Filológiai Közlöny* hasábjain *Kínai műfordításainkról* című tanulmányában (CSONGOR 1960) megírta, hogy Kosztolányi valamennyi „kínai” versfordítása valódi fordítás (bár egyik sem eredeti kínai alapján készült).[1]

Karinthy annak idején az *Így írtok ti*ben, a kínai versről szóló részben írja némi szarkazmussal: „ahhoz, hogy az ember kínai verset fordítson, nagy nyelvművésznek kell lenni. Rendes úriember nem tud kínaiul, tehát angolból fordítja” (KARINTHY 1963, 226). Kosztolányi is angolból fordított, illetve eleinte németből, olykor a francia fordításokba is belenézett. Sajnos, a kéziratok szinte kivétel nélkül elpusztultak vagy eltűntek. Kosztolányi hajdani könyvtára is részben megsemmisült (a Tábor utcai házat a háború idején találat érte), részben szétszóródott. A kritikai kiadáson dolgozva fáradságos kutatómunkával próbáljuk tehát rekonstruálni, hogy melyik szöveg milyen közvetítők segítségével készült, s mely kínai eredetire vezethető vissza. A közvetítőkre vonatkozó kutatás nagy részét elvégezte Zágonyi Ervin (ZÁGONYI 1991 és 2008), akinek munkájára magam is támaszkodtam.

Kritikai kiadásról lévén szó, valamennyi verset, minden változatot, minden közvetítőszöveget (lehetőleg azt a kiadást, amelyet Kosztolányi is használhatott) és minden eredetit kézbe kellett vennem. S néha meglepetések értek: Kosztolányi olykor tévedett a vers költőjének kilétét illetően.

A *Téli éjszaka* című vers (KJV1, 24) szerzőjeként Yuan-tit tünteti fel. Yuan-ti (py: Yuan-di, m: Jüan-ti)[2] nem más, mint a Liang-dinasztia (502–556) negyedik császára (uralkodott: 552–554), polgári nevén Xiao-yi (m: Hsziao-ji, 508–554). Csakhogy, ha utánanézünk Arthur Waley kötetében (WALEY 1923, 90), amelyből Kosztolányi a verset fordította, a vers címe alatt nem szerepel a költő

1 Csongor Barnabás tanulmányára Szegedy-Maszák Mihály hívta fel a figyelmet (lásd SZEGEDY-MASZÁK 1998).
2 Itt és a továbbiakban: py: pinyin átírás, m: magyar népszerű átírás.

neve, csak az előző oldalon, az előző vers alatt, s az nem Yuan-ti, hanem „By the Emperor Ch'ien Wên-ti (six century)", a *Téli éjszakát* követő vers, a *Rejected Wife* (melyet Kosztolányi szintén lefordított[3]) szerzője viszont valóban Yuan-ti. A Liang-házi Ch'ien Wên-ti (py: Qian Wen-di, m: Csien Ven-ti; uralkodott: 550–551), polgári nevén Xiao-gang (m: Hsziao-kang, 503–551) ugyancsak jeles költő volt, s a *Téli éjszaka* (*Hangui)* című versnek ő a szerzője.[4]

A Mei Sengnek tulajdonított *Dalocska* című vers esetében Kosztolányi nem tévedett, hanem minden bizonnyal a híres sinológus, Herbert Giles véleményét fogadta el, akinek irodalomtörténete (GILES 1927) rendelkezésére állhatott. Giles a verset Mei Shengnek tulajdonítja (GILES 1927, 97–98), nyilván kínai források nyomán. A kínai hagyomány (nem a tudomány) ugyanis Mei Shengnek (i. e. 2. század), a jeles költőnek tulajdonított sok olyan verset, melynek szerzője ismeretlen volt, többek között a *Tizenkilenc régi vers* című ciklus némely darabját,[5] melyhez a Kosztolányi által lefordított *Dalocska* is tartozik. De a fordításhoz nem Giles átültetését vette alapul, hanem Arthur Waley-ét, Waley szerint pedig a költemény szerzője ismeretlen. S minden bizonnyal neki van igaza, de Kosztolányi, bár az ő fordítását használta, a szerzőség tekintetében nem az ő véleményét követte.

Találunk a *Kínai és japán versek*ben egy Yuö Fu nevű költőt is (KJV1 40), akinek életrajzát hiába keresnénk antológiákban vagy irodalomtörténetekben. De e nevet sem Kosztolányi találta ki, hanem forrását követte. A verset ugyanis egy másik irodalomtörténet (WILHELM 1930, 118) alapján fordította. A neves német sinológus, Richard Wilhelm könyvében így szerepel: Yüo-fu;[6] ez egy kínai fogalom átírása: (py: yuefu, m: jüe-fu), magyarul zenepalotát vagy zenehivatalt jelent. A kínai ókorban Konfuciusz tanai nyomán úgy vélték, hogy a versek és dalok, melyeket a nép ünnepek vagy szertartások alkalmával országszerte énekel, hatással vannak a kormányzásra, s ezért korabeli „közvélemény-kutatás" gyanánt összegyűjtötték a dalokat és verseket, éppen ez volt a Yuefu vagy zenepalota föladata, ebből állt össze a régi versek *Zenepalotá*nak nevezett sokkötetes gyűjteménye. Később a régi költemények dallamára írott verseket is *yuefu*nak nevezték.

Az *Éji egyedüllét* című verset (KJV1, 67) Kosztolányi Dzsang Giu Lingnek tulajdonítja. Ő is valóságos költő, 678 és 740 között élt. Más versét is lefordította Kosztolányi: *Amikor a holdra bámultam s a távollevő kedvesre gondoltam* (KJV1, 55), ott nevét Csang Csiu-lingnek írja, s ez a költemény valóban e költő műve, de az *Éji egyedüllét* nem. Richard Wilhelm *Chinesisch–deutsche Jahres- und Tageszeiten* című kötetében előbb következik a *Mondgedanken,*[7] melynek költőjeként korabeli német átírás szerint Dschang Giu Ling szerepel, azután pedig a *Nachteinsamkeit.*

---

3 *Eltaszított hitves* (KJV1, 42).

4 A vers megtalálható kínaiul a Yutai Xinyong (m: Jü-taj Hszin-jung, *Új dalok a jade teraszról*) című gyűjteményben: http://zh.wikisource.org.wiki [2010. 09. 07.]

5 Magyarul lásd *Tizenkilenc régi vers* (az eredeti kínai szöveg TELLÉR Gyula műfordításával, TŐKEI Ferenc jegyzeteivel), h. n. [Budapest], Balassi, 1996.

6 Aus dem Yüo-Fu-Liedern (WILHELM 1930, 118).

7 WILHELM 1922, 66.

Kosztolányi az első vers fordításához nemcsak Richard Wilhelm német szövegét, hanem Witter Bynner angol fordítását is használta[8] (BYNNER 1945, 8), innen a fordítás címe. A német kötetben azonban a következő versnél, a *Nachteisamkeit*nél nincs megadva a költő, s Kosztolányi úgy vélte, azonos az előző versével. De Wilhelm a tartalomjegyzékhez fűzött jegyzetben[9] jelzi, hogy e költemény szerzője ismeretlen.[10]

Pai császári titkár neve alatt szerepel a *Fővárosi barátomhoz* című költemény. E költőt a *Kínai és japán versek* számtalan kiadása során senki nem tudta azonosítani. Pedig ha a fordítás alapjául szolgáló angol kötetben (BYNNER 1945, 19) utánanézünk, azt találjuk, hogy a verset Ch'ien Ch'i (py: Qian Qi, m: Csien Csi) 8. századi költő szerzette, és a teljes címe: Küldöm a fővárosba Pai titkár úrnak: *To My Friend at the Capital /Secretary P'ai*. Csakhogy a cím az angolban két sorba van tördelve, s Kosztolányi a második sorban szereplő nevet a költő nevének vélte.

Tu Fu (Du Fu) *Kikelet* című versének forrását Zágonyi Ervinnek nem sikerült megtalálnia (ZÁGONYI 1991, 576). A kedves hatsorost első megjelenése óta számtalan szerelmesvers-antológiába felvették:

A fű kibújik, kedvesen
és úgy ragyog, mint zöld selyem.
Nyíl az eperfa kedvesem
s fáj, hogy nem gondolsz rám te sem.
Lásd az, akit nem ismerek, a szél,
bejön szobámba és hozzám beszél.

Nem csoda, hogy Tu Fu versei között senki sem találta: ezt az eredeti kínaiban öt szótagos sorokból álló „régi" verset Li Po (Li Taj-po) írta, szerepel a *Háromszáz Tang-kori költemény* (kínaiul: *Tang-shi sanbai shou*) című gyűjteményben, mely Witter Bynner angol fordításainak alapjául szolgált, de Kosztolányi nem ezt az angol nyelvű szöveget használta, hanem a vers német fordítását, innen a tévedés.

Végül egy másik híres Li Taj-po-költeményről, *Az örök vers*ről. Kosztolányi németből fordította, Klabund változata nyomán (*Das ewige Gedicht,* KLABUND 1930, 59–60). (A vers másik német fordítása, *Die ewigen Lettern,* Hans Bethge tollából származik: BETHGE 1907, 37.) Ennek a versnek azonban a kínai eredetije fellelhetetlen. Nemcsak én nem találom: egy nemrég megjelent

---

[8] „Looking at the Moon and Thinking One Far Away", BYNNER 1945, 8.
9 *Chinesisch–deutsche Jahres- und Tageszeiten* (WILHELM 1922, 131).
10 Hogy e költemény szerzője ismeretlen, már Zágonyi Ervin is megjegyezte a Wilhelm kötetéből fordított versekről szólván: ZÁGONYI 1991, 561.

tanulmány is megerősített véleményemben (STOCÈS 2006),[11] és Klabund összegyűjtött műveinek jegyzetei szerint[12] is a költemény német átköltései Judith Gautier *Le livre de jade* című kötetében megjelent ritmikus prózai fordítás nyomán készültek. Judith Gautier, Théophile Gautier francia költő lánya ifjúkorában kínaiul tanult, és tanulmányai közben, kínai mestere segítségével állította össze a kínai költészet gyöngyszemeiből a fenti címmel megjelent, utóbb híressé vált antológiát. Az ifjú költőnő meglehetősen szabadon bánt a kínai versekkel. Li Taj-pónak ezt az *„Örök versé”*-t (több más verssel együtt, melyeknek szintén nincs kínai eredetijük; STOCÈS 2006, 343) a nagy költő különböző műveiből vett sorok nyomán maga állította össze *Caractères éternels* címmel.

A kritikai kiadás előkészítése még tartogat más, hasonló meglepetéseket. Kosztolányi nem tudott kínaiul, és nem is áltatta olvasóit, hogy eredetiből fordította volna a kínai verseket. Közvetítő nyelvekből készült fordításai között vannak költemények, melyek szinte szó szerint azonosak az eredeti kínaival is, máshol akadnak tévedések. Ha utánajárunk, és megjegyezzük, hogy hol miben tévedett, nem kisebbítjük versfordítói nagyságát, kínai és japán versfordításainak töretlen népszerűségét.

Bibliográfia

Hans BETHGE (1907), *Die chinesische Flöte. Nachdihtungen chinesischer Lyrik,* Leipzig, Insel Verlag.

Witter BYNNER (1945) [1929], *The Jade Moutain. A Chinese Anthology,* translated by Witter BYNNER from the text of Kiang Kang-hu, New York, Knopf.

CSONGOR Barnabás (1960), Kínai műfordításainkról, *Filológiai Közlöny,* 1960/2, 197–207.

Herbert A. GILES (1927) [1901], *A History of Chinese Literature,* New York–London, Appleton.

ILLYÉS Gyula (1942), *Kosztolányi, a versfordító,* in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Idegen költők,* s. a. r. és bev. ILLYÉS Gyula, Budapest, Révai, 5–10.

KARINTHY Frigyes (1963), *Így írtok ti,* Budapest, Szépirodalmi.

[KJV1] KOSZTOLÁNYI Dezső (1931) [1932?], *Kínai és japán versek,* Budapest, Génius–Lantos.

KLABUND (1930), *Gesammelte Nachdichtungen,* Wien, Phaidon Verlag.

KLABUND (2001), *Werke in acht Bänden,* Heidelberg, Elfenbein.

Ferdinand STOCÈS (2006), Sur les sources du Livre de Jade, *Revue de Littérature Comparée,* 319(2006), 3, 335–350.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály (1998), *A kánonok hiábavalósága. Kosztolányi a világirodalomról,* in

11 E tanulmány idézi a Judith Gautier fordításairól korábban megjelent kritikai írásokat is.

12 *Anhang Li-tai-pe. Nachdichtungen,* 1916 (KLABUND 2001, Band 7, 246). Köszönöm ezen adat felkutatását német kolléganőmnek, Irmtraud Fessen-Henjesnek.

Irodalmi kánonok, Debrecen, Csokonai, 32–46.

Tizenkilenc régi vers (1996), az eredeti kínai szöveg TELLÉR Gyula műfordításával, TŐKEI Ferenc jegyzeteivel, h. n. [Budapest], Balassi.

Arthur WALEY (trans.) (1923), *Hundred and Seventy Chinese Poems,* London, Constable.

Richard WILHELM (verdeutscht) (1922), *Chinesisch–deutsche Jahres- und Tageszeiten,* Jena, Diederichs.

Richard WILHELM (1930), *Die chinesische Literatur,* Wildpark–Potsdam, Akademische Verlaggesellschaft Athenaion MBH.

ZÁGONYI Ervin (1991), Kosztolányi kínai versfordításai, *Irodalomtörténeti Közlemények,* 1991/5–6, 543–578.

ZÁGONYI Ervin (2008), Kosztolányi kínai és japán versfordításainak keletkezéstörténete: a japán közvetítőszövegek jegyzéke, *Irodalomtörténeti Közlemények,* 112(2008), 407–434.